

EL DIPÒSIT D'OBJECTES DE L'EDAT DEL BRONZE, DE RIPOLL

ELS ANTECEDENTS HISTÒRICS DE LA TROBALLA I LA LOCALITZACIÓ DELS MATERIALS

L'anomenat dipòsit de Ripoll que consta d'una sèrie d'objectes de l'Edat del Bronze Final s'ha presentat sempre com un conjunt tancat ple de dubtes i misteri. Es desconeix el contingut complet de la troballa i per altra banda apareixen materials escampats que podrien pertànyer a aquest dipòsit.

El lloc exacte d'aquest conjunt tancat ens el descriu Matias Pallarés en un dels seus diaris de prospecció, de l'any 1915, i que publica Francesc Martí. Localitza el lloc a uns 2.000 m. al Nord de Ripoll, a l'esquerra de la vall de Comavellosa i sobre una petita serralada coronada de roques, on s'estén un petit pla que rep el nom de Pla d'en Peret.¹ La troballa es va realitzar a l'any 1901 (?). Ja abans de 1915, any que en Matias Pallarés escriu el seu document, la dispersió dels objectes de bronze, que s'hi trobaren, demostrava una vegada més la manca d'una investigació seriosa sobre la història antiga.

Matias Pallarés en aquest document diu que varen ésser trobades destrals, ganivets, i puntes de llança, algunes de les quals es troben al Museu Episcopal de Vic.

Dels ganivets i de les puntes de llança, a excepció d'una, no en sabem res.

En el Museu Episcopal de Vic s'hi conserven, ara per ara, set destrals, una punta de llança, un cisell i un fragment de virolla, tots ells localitzats com objectes que formaven part del dipòsit de

¹ FRANCISCO MARTÍ JUSMET, *Las hachas de bronce de Cataluña*, "Ampurias", 32-31, p. 138; F. Martí diu que el diari de prospeccions de M. Pallarés es conserva en el Museu Arqueològic de Barcelona.

Ripoll, gràcies a l'inventari que el Museu de Vic té i a la recopilació que abans de l'any 1915 va fer Mn. Gudiol, director del Museu de Vic.

Mn. Gudiol, segons Francesc Martí i segons la seva obra, va recuperar dues destrals tubulars, tres destrals d'aletes, una violla, una aixà i una punta de llança d'emmangament tubular.²

A finals del segle passat, ingressaren al Museu de Girona dues destrals, la d'emmangament transversal i una d'aletes basals molt allargada, per mitjà del Sr. Pellicer i Pagès, home fill de Ripoll; el Sr. Oliva després de molts dubtes i gràcies a les insistències del professor Almagro, considerà que aquestes destrals formarien part del dipòsit, sobre tot tenint en compte l'home que les oferí i l'any en el qual foren ingressades.³ El Sr. Oliva, director del Museu de Girona, en una sèrie de cartes adreçades al professor Almagro a l'any 1965, fent les seves reserves necessàries, comenta que l'ingrés de les dues destrals coincidia amb la troballa del dipòsit de Ripoll.⁴ Una altra destral d'aletes, que va ingressar al Museu de Girona, a l'any 1966 va ésser intercanviada al Museu de Ripoll per dues pistoles. D'aquesta destral sabem que va ésser trobada dins el terme de Ripoll.

La destral d'aletes subterminals, que encara es conserva en el Museu de Ripoll va ésser lliurada al director de l'esmentat Museu,

² F. MARTÍ JUSMET, *Las hachas de bronce*, ob. cit., p. 137; i JOSEP GUDIOL I CUNILL, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, Barcelona, 1902 (2.ª edició 1931), vol. I, pp. 28 i 29; fig. 49, fotografia en la qual s'observan tres destrals d'aletes, una punta de llança, un punxó (cisell), un fragment de violla i tres destrals tubulars. La destral de taló amb anella lateral no hi és.

³ MARTÍN ALMAGRO, *El hacha de bronce de emmanque directo, del Museo de Gerona*, "Ampurias", 26-27, 1964-1965, pp. 226 i 227, fa referència als primers dubtes sobre si aquestes dues destrals formaven part del dipòsit; LLUÍS PERICOT, *La collecció prehistòrica del Museu de Girona*, Barcelona, 1923, p. 13, lám. I diu: "...dues destrals de bronze, fabricades amb motlle, de procedència desconeguda"; i per altra part MIGUEL OLIVA PRAT, *Las nuevas instalaciones del Museo de Gerona*, en "Memoria de los Museos Arqueológicos Provinciales", vol. IV, Madrid, 1943, p. 92, lám. XXIII, 2 i 3, diu "A la avanzada Edad del Bronce pertenecen dos hachas magníficas; una de ellas de aletas y la otra de tipo tubular. Por desgracia se desconoce su procedencia". De totes maneres el director del Museu de Ripoll, Sr. Eudald Graells, creu que també pertanyen al dipòsit de Ripoll.

⁴ Les cartes es conserven en el dossier de Ripoll en l'Arxiu del Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Casa de la Cultura de Girona.

per en Lluís Vaquer, farmacèutic de Ripoll, dient que procedia de la vall de Comavellosa, i que pertanyia al conjut de Ripoll. Ingressà al Museu de Ripoll l'any 1927 amb el n.º d'inventari 526.⁵

L'arqueòleg francès J. Guilaine dóna algunes referències del dipòsit de Ripoll en relacionar-lo amb altres de la regió del Llenguadoc, Aude i Tarn de finals de l'Edat del Bronze. Fa referència entre els objectes, d'una petita destral d'influència armoricana, d'una llança de tub allargat i d'un punxó, referint-se segurament al cisell.⁶

En total tenim recollits 14 objectes de bronze, que d'alguna manera ens consta que formaven part del dipòsit de Ripoll, repartits en tres Museus diferents, a excepció de la destral de taló amb anella lateral conservada al Museu de Vic.

El Museu de Vic conserva 7 destrals de diferent tipologia, una destral de taló i anella lateral, una destral d'aletes mitjanes, una d'aletes subterminals, una d'aletes basals i tres destrals tubulars, a part d'una punta de llança, un fragment de virolla i un cisell.

El Museu de Ripoll conserva solament una destral d'aletes subterminals.

El Museu de Girona conserva tres destrals de diferent tipologia: una destral d'emmangament transversal, una destral d'aletes subterminals i una destral d'aletes basals.

Els catorze objectes, onze dels quals són destrals, han estat estudiats un per un a través d'un inventari analític i essencial, recuperat el seu origen, la seva influència i la seva cronologia.

La connexió de tots aquests elements ens donarà la cronologia del dipòsit de Ripoll, així com una aproximació al coneixement de la seva composició real.

⁵ Segons paraules del director del Museu de Ripoll, aquesta destral procedeix de Comavellosa i possiblement del dipòsit.

⁶ J. GUILAINE, *L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège*, en M. S. P. F., Tome 9, 1972, p. 343.

RELACIÓ DE LA TIPOLOGIA DE LES DESTRAIS I LLUR LLOC
DE CONSERVACIÓ I D'IDENTIFICACIÓ

N.º	Tipologia	Lloc de conservació	N.º inv.
1	Destral d'emmanament transversal	Museu de Girona	471
2	Destral de taló i anella lateral	Museu Episcopal de Vic	s/n.
3	Destral d'aletes mitjanes	Museu Episcopal de Vic	10025
4	Destral d'aletes subterminals	Museu Episcopal de Vic	4549
5	Destral d'aletes subterminals	Museu Folkloric de Ripoll	526
6	Destral d'aletes subterminals	Museu de Girona	200021
7	Destral d'aletes basals	Museu de Girona	470
8	Destral d'aletes basals	Museu Episcopal de Vic	4550
9	Destral tubular de secció rodona	Museu Episcopal de Vic	4552
10	Destral tubular de secció quadrada	Museu Episcopal de Vic	4547
11	Destral tubular de secció quadrada	Museu Episcopal de Vic	4548

INVENTARI

1. — Dipòsit de Ripoll (fig. 1, 1), n.º inv. 471. Museu de Girona.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 58; e: 54; pes: 940 gr.

Tipus: Destral d'emmanament transversal.

Característiques: Peça fosa amb doble motlle. Sistema d'emmanament transversal. El forat d'emmanament és proximal. A la base presenta un mugró d'acabament, picat amb el martell. El tall és convex i molt agut.

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Cronologia: Apareix en els dipòsits del SO Europeu cap el segle VIII. (Illes Britàniques-França).

Influència: El lloc d'influència més pròxim és Sicília.

Bibliografia: C. F. C. Hawkes, «Ampurias», 1952, p. 113; M. Almagro, «Ampurias», 1964-1965, pp. 228-230; J. Briard et G. Verron, París, 1976; F. Martí, «Ampurias», 31-32, 1968, fig. 18, 1; M. Oliva Prat, 1943, p. 42.

2. — Dipòsit de Ripoll? (fig. 1, 2), n.º inv. s/n. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 174; I: 49; Ltaló: 26; e: 30.

Tipus: Destral de taló amb anella lateral.

Característiques: Peça fabricada amb doble motlle. Sistema d'em-mangament longitudinal. Forma paral·lelogràmica, a excepció del tall que és convex i ample. L'extremitat proximal és rectilínia. Comporta una anella lateral i un suau relleu entre el taló i la fulla.

Pàtina: Color castanya fosc amb zones verdes d'oxidació.

Cronologia: Període de transició entre el Bronze mitjà-Bronze Final II.

Influència: Costes atlàntiques i Europa Central.

Bibliografia: J. Guilaine, 1972; F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 19, 3; J. Briard et G. Verron, París, 1976.

3. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 10025. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 127; I: 54; La: 54; e: 43; pes: 435 gr.

Tipus: Destral d'aletes mitjanes.

Característiques: Peça fabricada amb doble motlle. Sistema d'em-mangament longitudinal. L'extremitat proximal és rectilínia, mentre que el tall és convex i deteriorat. El màxim desenvolupament de les aletes ocupa la part central. La fulla és curta.

Pàtina: Color verd uniforme.

Cronologia: Apareix per primera vegada en el Bronze Final I, a França.

Influència: Centre-Europa, Suïssa i zones palafítiques.

Bibliografia: J. Guilaine, 1972; F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 20, 1.

4. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 4549. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 161; I: 43; la: 145; e: 55; pes: 750 gr.

Tipus: Destral d'aletes subterminals.

Característiques: Peça fabricada amb doble motlle. Sistema d'em-mangament longitudinal. L'extremitat proximal és rectilínia; el tall és poc convex. Les aletes són llargues i arrenquen pràcticament del tall.

Pàtina: Color verd clar amb zones blavoses d'oxidació.

Cronologia: Apareixen per primera vegada en el Bronze Final II a França i són característiques del Bronze Final III.

Influència: d'inspiració centre-europea.

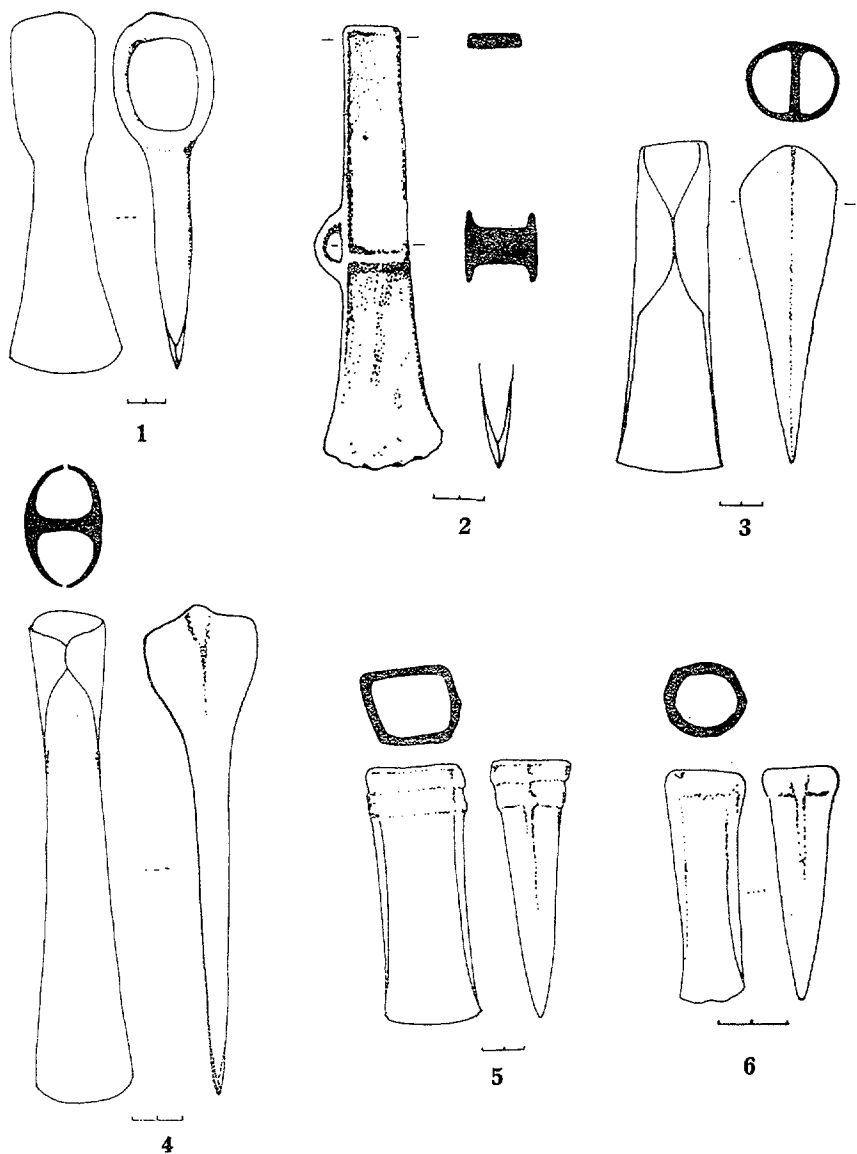

Fig. 1. Tipologia de les destrals del dipòsit de Ripoll: 1: Destral d'emmangament directe. — 2: Destral de taló. — 3: Destral d'aletes mitjanes. — 4: Destral d'aletes basals. — 5: Destral tubular de secció quadrada. — 6: aixà.

Bibliografia: J. Briard et G. Verron, París, 1976; F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 17, 1; J. Guilaine, 1972.

5. — Dipòsit de Ripoll (fig. 1, 3), n.º inv. 526. Museu Folklòric i Arqueològic de Ripoll.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 150; l: 50; la: 76; e: 45.

Tipus: Destral d'aletes subterminals.

Característiques: Fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmanegament longitudinal. L'extremitat proximal és rectilínia i el tall és convex i esmolat. Les aletes arrenquen del tall i el seu desenvolupament arriba fins a la base.

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Cronologia: Característiques del Bronze Final III.

Influència: D'inspiració Centre-europea.

Bibliografia: J. Briard et G. Verron, París 1976; J. Guilaine, 1972; F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 17, 3.

6. — Dipòsit de Ripoll n.º 200021. Museu de Girona.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 117; l: 46; La: 49; e: 34.

Tipus: Destral d'aletes subterminals,

Característiques: Fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmanegament longitudinal. L'extremitat proximal és rectilínia i el tall està malmès. Les aletes són curtes.

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Conservació: Falta una aleta. Tall malmès.

Cronologia: Característica del Bronze Final III.

Influència: D'inspiració Centre-europea.

Bibliografia: J. Briard et G. Verron, París, 1976; J. Guilaine, 1972; F. Martí, 1968, fig. 18, 2.

7. — Dipòsit de Ripoll (fig. 1, 4), n.º inv. 470. Museu de Girona.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 196; l: 41; e: 50; pes: 540 gr.

Tipus: Destral d'aletes basals.

Característiques: Fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmanegament longitudinal. La martellada dels cantons és visible. La zona d'emmanegament és curt, mentre que la fulla és llarga, de forma

paral·lelogràmica. L'extremitat proximal és curvil·línia i el tall és curt i convex.

Pàtina: Verd fosc igual que el n.º inv. 471 (n.º 1).

Conservació: Bona.

Cronologia: Característica del Bronze Final III.

Influència: D'inspiració Centre-europea.

Bibliografia: F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 19, 1; M. Almagro, «Ampurias», 1965; Monteagudo, Avila, 1968; M. Almagro, «Inventaria archaeologica»; M. Oliva Prat, 1942, p. 92.

8. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 4550. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 124; l: 40; e: 47; pes: 480 gr.

Tipus: Destral d'aletes basals.

Característiques: Fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmangament longitudinal. L'extremitat és rectil·línia i el tall és convex i malmès. Les aletes són curtes i rectes fins a la base.

Pàtina: Color verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Conservació: Bona.

Cronologia: Característica del Bronze Final III.

Influència: D'inspiració Centre-europea.

Bibliografia: F. Martí, «Ampurias», fig. 17, 2; M. Almagro, «Inventaria Arqueològica».

9. — Dipòsit de Ripoll (fig. 1, 6), n.º inv. 4552. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral o aixà.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 65; l: 23; Lt: 41'5; pes: 61 gr.

Tipus: Destral tubular de secció rodona.

Característiques: Peça fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmangament longitudinal. L'extremitat proximal presenta un relleu al voltant del forat. El tall és molt curt i poc convex. El tub és llarg. Sembla més un emmangament o aixà que una destral.

Pàtina: Color verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Cronologia: Cronologia del Bronze Final III i de transició.

Influència: Atlàntica. Regió Armoricana.

Bibliografia: F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 19, 2; M. Almagro, «Inventaria archaeologica», 1965; J. Guilaine, 1972.

10. — Dipòsit de Ripoll (fig. 1, 5), n.º inv. 4547. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 154; l: 49; tub: 45 × 36 × 119; pes: 550 gr.

Tipus: Destral tubular de secció oval (rectangular).

Característiques: El tub ocupa tota la part interna de la destral. Peça fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmangament longitudinal. L'obertura està envoltada en tres relleus separats. Els dos primers units per un altre relleu perpendicular. El tall és rectilini. Les dues cares estan decorades per un relleu en forma de V invertida.

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Conservació: Bona.

Cronologia: Apareixen en el Bronze Final III i perduren fins el Hallstatt C o la 1.ª Edat del Ferro.

Influència: Atlàntic-nord.

Bibliografia: F. Martí, «Ampurias», 1968, fig. 18, 3; M. Almagro, «Inventaria Archaeologica».

11. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 4548. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Destral.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 121, l: 40; tub: 48 × 38 × 90; pes: 430 gr.

Tipus: Destral tubular de secció trapezoidal (rectangular).

Característiques: Fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmangament longitudinal. El tub ocupa tota la zona interna, i l'obertura està envoltada de tres relleus separats. El tall és rectilini.

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Conservació: Bona.

Cronologia: Apareixen en el Bronze Final III i perduren fins a la 1.ª Edat del Ferro.

Influència: Atlàntica-nord.

Bibliografia: F. Martí, «Ampurias», fig. 18, 3; M. Almagro, «Inventaria Archaeologica».

12. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 4551. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Punta de llança.

Matèria: Bronze.

Mides: L: 90; la: 20; It: 16; gruix a: 1 mm.

Tipus: Punta de llança d'emmangament tubular de secció rodona.

Característiques: Peça fabricada amb doble motlle. Sistema d'emmangament longitudinal i de fixació de reblament. El tub d'emman-

gament és llarg, amb dos forats de reblament oposats a la base. La fulla és foliàcea i les aletes curtes (fig. 2, 1).

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Conservació: Fulla i punta trencades.

Cronologia: Apareixen per primera vegada en el Bronze Mitjà i perduren en tot el Bronze Final I.

Influència: Transpirenaica. De tallers locals i regionals (Tarn-Ariège).

Bibliografia: M. Almagro, «Inventaria Archaeologica»; J. Guilaine, 1972.

13. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 4553. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Cisell (burí o espàtula).

Matèria: Bronze.

Mides: L: 93; lemm: 17; llàm: 7'5; e: 4 a 1 mm.

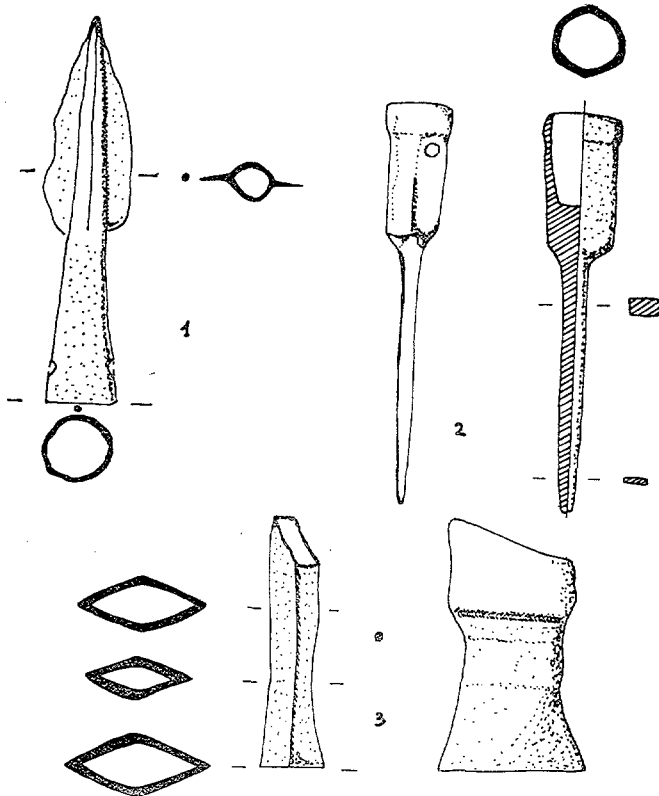

Fig. 2. 1: Punta de llança. — 2: Cisell. — 3: Fragment de virolla. Objectes de bronze del dipòsit de Ripoll.

Tipus: Cisell d'emmangament tubular de secció rodona, i làmina allargada de secció rectangular.

Característiques: Sistema d'emmangament longitudinal i sistema de fixació de reblament. El tub és poc profund amb una protuberància a l'obertura proximal. Sota aquest engrossiment hi ha dos forats de reblament oposats. La làmina és molt allargada. El tall és rectilini i perpendicular a l'eix longitudinal. El tub d'emmangament de secció rodona passa a rectangular i massís en el moment que uneix el tub amb la làmina (fig. 2, 2).

Pàtina: Verd fosc amb zones clares d'oxidació.

Cronologia: Apareix en nombrosos dipòsits del Bronze Final.

Influència: Atlàntica.

Bibliografia: J-P. Nicolardot et G. Gaucher, París, 1975; M. Almagro, «Inventaria Archaeologica».

14. — Dipòsit de Ripoll, n.º inv. 4554. Museu Episcopal de Vic.

Objecte: Fragment de virolla (forro de ganivet).

Matèria: Bronze.

Mides: L: —; l màx.: 34; l mín.: 30 × 12.

Tipus: Fragment de virolla de secció romboïdal.

Característiques: El fragment de virolla es presenta com un tub de secció romboïdal. Conserva l'extremitat proximal oberta de 34 × 16 mm. i al cap de 6 cms. apareix fragmentada (fig. 2, 3).

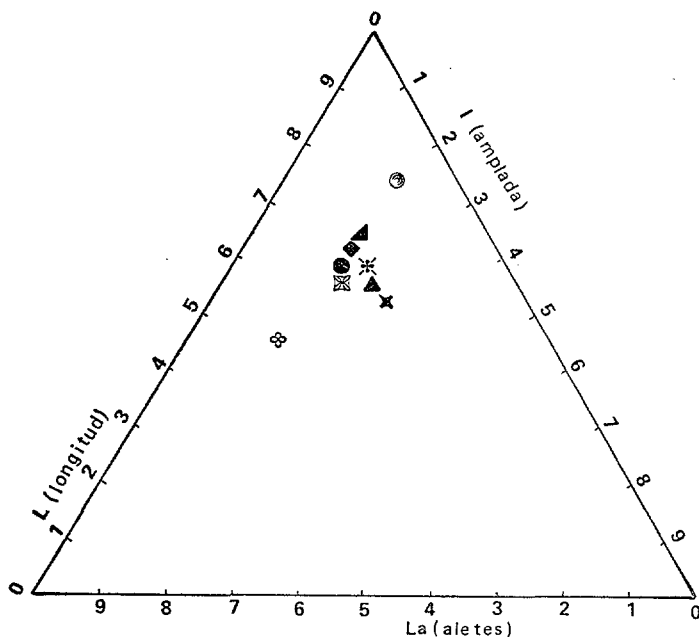
Cronologia: Apareix en el Bronze Final II.

Influència: Forma característica de les regions atlàntiques, Bretanya i Illes Britàniques.

Bibliografia: G. Gaucher et J-P. Mohen, París, 1972; J. Briard, 1965, Carte fig. 34; H. Breuil, 1900, p. 524.

Essent les destrals d'aletes les més nombroses, hem pensat transportar-les a un diagrama triangular, on entren en joc tres variables: longitud màxima (L), amplada màxima (l), i la longitud de les aletes (la).

Les tres mides de la destral (efectius reals) passen a una freqüència (efectius teòrics) per a poder ésser representats al diagrama triangular. Aquest sistema no comporta més que tres categories, però dona idea d'una aproximació a l'associació en la qual les destrals d'aletes subterminals o basals estan caracteritzades, sobretot tenint en compte l'àmbit geogràfic d'interrelació i comunicació. Presenta doncs, el diagrama triangular, una associació característica d'elements considerats per l'estudi d'estructures morfològiques d'objectes (gràfica 1).

Gràfica 1: Diagrama triangular: ● freqüència mitjana de Ripoll; ▲ Freqüència mitjana de Tolosa (França); ◆ freqüència mitjana de Montpeller.

*Mides de les destrals d'aletes del dipòsit de Ripoll
i les seves freqüències*

Símbol	L	l	la
▲	117 (552)	46 (217)	49 (231)
●	196 (745)	41 (156)	26 (099)
⊠	150 (543)	50 (543)	76 (276)
◆	161 (461)	43 (123)	145 (416)
✕	127 (540)	54 (230)	54 (230)
⊠	124 (593)	40 (191)	45 (216)

Freqüències mitjanes de Ripoll

Símbol	f (L)	f (l)	f (la)
●	567	177	256

Freqüències mitjanes d'unes destrals conservades a Montpellier^{6 bis}

Símbol	f (L)	f (I)	f (Ia)
◆	599	182	219

Freqüències mitjanes d'unes destrals conservades en el Museu de Tolosa^{6 bis}

▲	618	174	208
---	-----	-----	-----

ORÍGENS, PARALLELS I CRONOLOGIA

El dipòsit de Ripoll es presenta amb les mateixes característiques que els nombrosos forats o enterraments apareguts prop de Montpellier, Carcasona, Tolosa, zones atlàntiques i també en les costes mediterrànies italianes. Són coneguts el dipòsit de Rieu-Sec (Cazouls-Hérault), el dipòsit de Mòdica (Sicília), el dipòsit de Launac (Hérault), i sobre tot els situats a la zona armoricana, regió atlàntica, rica en els coneixements metallúrgics del bronze i que gairebé no conegué les influències dels Camps d'Urnes.

Tots ells es caracteritzen per l'acumulació d'una sèrie d'objectes, en bronze, de diferent cronologia, distingint-s'hi dos blocs importants i deferents: objectes d'utilitat pràctica: EINES i objectes d'ornamentació: braçalets, arracades, anelles, etc. En el cas que estudiem, el dipòsit de Ripoll només comporta eines.

A Catalunya coneixem un altre dipòsit a Cabó (Lleida) que acumula tres destrals i tres braçalets. Això podria fer pensar que la seva existència és lògica, com creu J. Gulaine o Francesc Martí, però estan tan distanciats en comparació als dipòsits de França i de les zones atlàntiques i tant separats de les zones metallúrgiques importants que més aviat cal opinar que la seva existència és purament casual o involuntària. Aquesta observació ha resultat de l'estudi dels materials que amaga el forat de Ripoll, la cronologia i origen dels quals són ben diversos.

^{6 bis} Les destrals d'aletes de Montpellier, s'han pres de les destrals que conserva la Société Archéologique de Montpellier (SAM) i que estan publicades en JEAN ARNAL, JEAN PEYRON, et ANNICK ROBERT, *Les hachés à ailerons en bronze de la Société Archéologique de Montpellier*, B. S. P. F, tome 69, 1972, pp. 184-188, fig. 2. Les destrals de Tolosa han estat observades del llibre de J. GUILAINE, *L'Age du bronze*, *òb. cit.*, i procedeixen del Tarn, Ariège i Aude.

Entre les eines que comporta el dipòsit de Ripoll distingim: deu destrals, una aixxa, una punta de llança, un cisell i un fragment de virolla.

Les destrals són una categoria d'objectes que consten de dues parts essencials: el mànec i el cos de la destral. Del mànec només coneixem el sistema d'emmanament per la família de la destral. El cos de la destral, generalment de bronze, consta de dues parts: la zona d'emmanament i la fulla que té dues cares planes i dos costats. Pel sistema d'emmanament podem considerar dues sèries de destrals: sistema d'emmanament transversal, de la qual tenim un exemplar del dipòsit, i el sistema d'emmanament longitudinal que comporta diversos tipus a Ripoll, de taló, d'aletes i de tub.

La destral d'emmanament transversal amb perforació proximal ha estat utilitzada a Mesopotàmia i Pròxim Orient des del IIIè mil·lenni. Han tingut un desenvolupament important a l'Edat del Bronze danubià i al Sud-Est d'Europa. La difusió occidental es realitza des de Sicília i Sud d'Itàlia, d'aquí el nom «tipus sicilià» que se dona a aquestes destrals, poc representades.⁷ Desconeixem si el camí que seguiren, per contactes comercials, són per terra, entrant per Marsella, travessant el Ròdan i passant pel Llenguadoc i la depressió de l'Aude i el Garona fins arribar a les zones atlàntiques, o bé per mar, passant per les costes portugueses i gallegues fins arribar a Bretanya i les Illes. Martín Almagro accepta la ruta de l'Atlàntic⁸ i HaWkes la del Centre de França.⁹

Aquesta destral d'emmanament transversal apareix a l'Occident Europeu en distints conjunts tancats o dipòsits d'objectes, en època del Bronze Final, la majoria dels quals són datats en el segle IX-VIII a. C. pel material més modern. El dipòsit de Mòdica, a Sicília, mostra l'associació d'aquesta destral amb fíbules de colze, datades en la fase Cassibile, la cronologia de la qual està entre 1.000-850 a. C.

⁷ JACQUES BRIARD et GUY VERRON, *Typologie des objets de l'Age du Bronze en France*, Fas. III: "Haches" (1); 2 *Familles des haches à perforation proximal "type sicilien"*, París, 1976.

⁸ M. ALMAGRO, *El hacha de bronce*, ob. cit., p. 113.

⁹ C. F. C. HAWKES, *Las relaciones en el bronce final entre la Península Ibérica y las Islas Británicas con respecto a Francia y la Europa Central y Mediterránea*, a "Ampurias", XIV, p. 113.

El conjunt de materials de bronze que han aparegut a Ripoll troben paral·lels sobre tot a la regió francesa nord-atlànica, als voltants de Rennes, on el dipòsit Ille et Villaire no solament ha donat una destrals d'emmangament transversal, sinó també un cisell romboïdal del mateix tipus que el de Ripoll. Tots els objectes de bronze, d'origen o influència atlànica apareixen en aquesta zona i és allí on veiem la seva procedència immediata,¹⁰ per la gran artèria depressiva Aude-Garona.

La destrals de Ripoll no procedeix del mediterrani, encara que aquest sigui el seu origen, sinó que ve directament de les zones atlàniques franceses, passant per la depressió de la Garona i de l'Aude, i travessant el Pirineu.

La destrals de taló amb anella lateral (n.º 2 de l'inventari). Resulta dubtosa la seva procedència del dipòsit de Ripoll. Es conserva al Museu de Vic. La patina de color castanya ens fa dubtar de la seva procedència, perquè tots els objectes de Ripoll tenen una patina de color verd fosc amb zones clares d'oxidació. El sistema d'emmangament és longitudinal. Presenta alguns grans grups regionals amb moltes interferències. J. Guilaine considera aquest tipus característic del Bronze Final I (1250-1100), però d'origen més antic. La primera vegada que apareix és en dipòsits d'objectes de bronze, datats de finals del Bronze Mitjà, però perduren fins el Bronze Final II.¹¹ Les destrals de taló amb dues nanses laterals tenen tallers de fabricació regionals, localitzats sobre tot a la zona gallega i portuguesa. Són anomenades del tipus ibèric¹² per tant d'influència atlànica (Haute-Ariège). Les destrals de tipus ibèric que han travessat el Pirineu són considerades per J. Guilaine, d'importació; una destrals idèntica a la nostra es guarda al Museu de Carcassona. Són derivades de les destrals de vorells.

El dipòsit de Ripoll ha donat sis *destrals d'aletes*, la posició de

¹⁰ Llocs francesos on ha aparegut la destrals d'emmangament transversal; un exemplar a Périgueux; un exemplar a Nantes (Jardin des Plantes); un exemplar a Ille et Vilaine (Rennes); un exemplar a Ville d'Auray (Seine-et-Oise); llocs anglesos: un exemplar Southhorne (Hengistbury Head); Centre de França: un exemplar en el Museu d'Avignon, de procedència desconeguda. Veure M. ALMAGRO, *El hacha de bronce*, ob. cit., pp. 229 i 230.

¹¹ J. GUILAINE, *L'Age du Bronze*, ob. cit., pp. 234 i 235.

¹² J. BRIARD et GUY VERRON, *Typologie des objets*, ob. cit., 5, 526 "Type ibérique".

les quals en una és mitjana, en tres és subterminal i en dues basal. El sistema d'emmangament de les destrals d'aletes és longitudinal.

L'origen tradicional d'aquestes destrals és Centro-europeu i es caracteritzen per ésser molt abundants però de tipus poc diferenciats.

En el diagrama triangular queda demostrat com les sis destrals de Ripoll, les quatre de Montpeller i les set de Tolosa tenen una associació característica idèntica. La destral d'aletes mitjanes apareix per primera vegada a França, cap el Bronze Final I (1250) però són quasi inexistent. En el període de transició entre el Bronze Final I-II es divulga el tipus d'aletes subterminals i cap a la fi d'aquest període apareixen les primeres destrals d'aletes basals que caracteritzaran el Bronze Final III.¹³

Una destral d'aletes idèntica a les n.ºs 5 i 6 s'ha trobat a Serinyà, zona rica en materials ceràmics corresponents al Bronze Final II, molt semblants als de La Fonollera d'on tenim una datació de Radiocarbó 14.¹⁴

Les destrals tubulars es consideren derivades de les aletes basals, d'aquí la seva elaboració en nombrosos tallers locals i regionals. tenen un sistema d'emmangament longitudinal.

A Ripoll se n'ha trobat un exemplar de tub de secció rodona, molt petita (n.º 9) i dues destrals de tub de secció subquadrangular (n.ºs 10 i 11).

Aquestes destrals comencen a escampar-se a partir del Bronze Final III i duren tota la 1.ª Edat del Ferro; primer ho fan les destrals de tub rodó i són considerades d'influència nord-atlàntica.

La petita destral o aixà, d'origen armoricà, es va estendre a les darreries de l'Edat del Bronze Final en tot el Sud de França i segurament en els dipòsits launacians (del dipòsit de Launac). Aquest tipus de dipòsits s'estenen des de la Garona mitjana (Tolosa) al Pirineu fins al riu Lez o vertent mediterrània. Cap al Nord no ultrapassa la regió del Tarn, a excepció d'escassos contactes amb el Massís Central. Aquests dipòsits es caracteritzen per la circulació d'objectes de bronze d'influència palafítica (destral d'aletes basals

¹³ J. GUILAINE, *L'Age du bronze*, o. cit., pp. 234 i 235.

¹⁴ J. M. COROMINAS, *Hacha de bronce de Serinyà*, en "Ampurias" VI, p. 297 i ss. La troballa de Serinyà es va produir esporàdicament, amb motiu de la construcció d'un pou. Per la Fonollera, veure: ENRIQUETA PONS BRUN, *La Fonollera. Un poblado al aire libre del Bronze Final*, n.º 1.ª Sèrie Mònogràfica del Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

i puntes de fletxa de bronze) barrejada amb productes de fabricació autènticament atlàntica com són les destrals tubulars. Aquestes d'inspiració atlàntica poden ésser fabricades en tallers locals, perquè presenten moltes variacions, situats pel Sud de França al final de l'Edat del Bronze.¹⁵

El dipòsit de Ripoll ha donat eines de funcionalitat diferent. Hem pogut recollir-ne tres objectes: una punta de llança, un cisell i un fragment de virolla. Les dues primeres eren eines que anaven emmangades longitudinalment i fixes pel sistema de reblament.

El tipus de la *punta de llança* (n.º 12) que ha donat Ripoll és considerat dels més antics, pel tub allargat. Segons J. Guilaine, no obstant, aquest element resulta dubtós a l'hora d'una datació relativa perquè sempre s'ha trobat sense context arqueològic. Apareix, però, en dipòsits que comporten elements de bronze característics del Bronze Mitjà, com poden ésser el punyal de reblament i nervi, en Arnave (Ariège) i Casteviel (Tarn), aquest últim comporta materials del Bronze Mitjà i final¹⁶ (fig. 2, 1).

En el dipòsit del Bronze Final, les puntes de llança tenen el tub més curt encara que hi poden haver excepcions, com seria el cas de Ripoll o Castelviel d'Albi.

El *cisell* és una eina que servia per a tallar la fusta, el metall o altres matèries orgàniques o minerals, com pedra, os o metall.

El tipus de Ripoll és tubular i presenta un sistema d'emmanegament longitudinal i fixació de reblament. El cisell de Ripoll apareix també en nombrosos dipòsits del Bronze Final III de la Bretanya i Regió Nord-atlànica¹⁷ (fig. 2, 2).

Finalment el fragment de *virolla* és molt rar a les costes mediterrànies, sobre tot el tipus que presentem, de secció romboïdal. És una forma característica de les regions atlàntiques, sovint apa-

¹⁵ J. GUILAINE, *L'Age du Bronze dans le pays de l'Aude et les contrées pé-riphériques. Essai de classification des dépôts et des découvertes métalliques isolées*. Carcassonne, 1968, pp. 10 i 11.

¹⁶ J. GUILAINE, *L'Age du bronze*, ob. cit., pp. 136 i 288.

¹⁷ J.-J. NICOLARDOT et G. GAUCHER, *Typologie des objets de l'Age du Bronze en France*, ob. cit.

reix a les Illes Britàniques i a França, sobre tot a la Bretanya i a la Picardia i solen ésser datades del Bronze Final II¹⁸ (fig. 2, 3).

Les consideracions finals:

És difícil esberinar de quina manera el dipòsit de Ripoll es va produir. Quina fou la causa de la seva existència i quins foren els efectes que motivaren tal activitat. Quin fou el temps adequat en què això tingués una raó d'existir.

En primer lloc, i a través del nostre treball hem vist la necessitat de separar l'estudi dels objectes un per un i del dipòsit, perquè és millor parlar d'una datació dels materials i d'una datació del dipòsit. No podem pensar que una destal d'aletes basals fos fabricada en el moment de la realització del forat, més aviat s'ha de pensar que ja existia i que no té res a veure amb l'època en la que es va amagar.

Del present treball considerem les següents deduccions:

A) Un dipòsit és un lloc tancat, però els objectes que comporta no tenen que ésser necessàriament de la mateixa època.

B) El dipòsit de Ripoll comporta solament objectes de bronze d'utilitat pràctica: Eines.

C) La majoria dels objectes que engloba aquest conjunt clos tenen un pes considerable, donant importància a la quantitat del metall buscat: el bronze.

D) Que els elements o objectes de bronze trobats al dipòsit de Ripoll han circulat a partir de les zones atlàntiques franceses, passant per la depressió de la Garona i de l'Aude i travessant el Pirineu. Les raons essencials que ens porten a aquesta conclusió són:

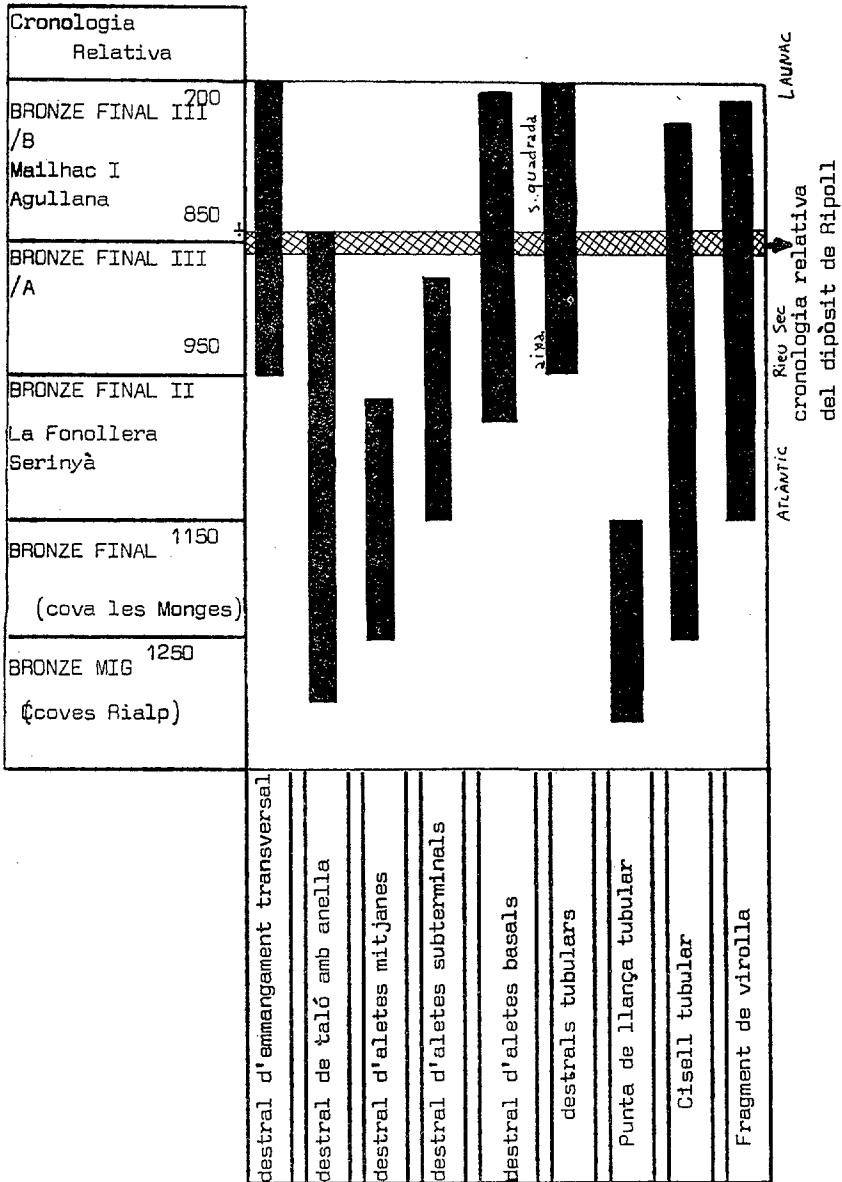
1. La majoria dels objectes que comporta el dipòsit de Ripoll són d'influència atlàntica. Escasa influència mediterrània.

2. Alguns objectes són de fabricació exclusiva de les zones atlàntiques.

3. Un element d'origen mediterrani, la destal d'emmangament transversal, apareix en nombrosos dipòsits de la zona atlàntica francesa.

4. El dipòsit de Ripoll i el seu conjunt té molt que veure amb tots els jaciments de la mateixa categoria, és a dir, conjunts

¹⁸ J. BRIARD, *Les dépôts et l'Age du bronze*, p. 101 carte de la fig. 65; H. BREUIL, *L'Age du Bronze dans le Bassin de Paris*, en "L'Antropologie", t. XI. 1900, p. 524, núms. 77-78.

Gràfica n.º 2. Cronologia relativa del dipòsit de Ripoll.

closos o enterrats, que es troben des de les zones atlàntiques i franceses, ocupen tot el Sud de França i arriben a les costes mediterrànies. (A les costes mediterrànies són coneguts alguns enfonsaments de transport marítim comportan ferralla de bronze, com el de Rochelongues, a Agda.

E) L'enterrament o dipòsit de Ripoll és esporàdic. L'amagatall es produí sense haver aconseguit el seu objectiu: arribar a les costes mediterrànies per a ésser intercanviat, comercialitzat, fenomen prou conegut a la història de l'Arqueologia.

F) El dipòsit de Ripoll forma part d'una Edat del Bronze evolucionada, rica en objectes de metall. No hi ha restes d'influències de Camps d'Urnes ni de pobles incineradors, per això no ultrapassa l'anomenament Bronze Final IIIb, època en la qual es manifesten els primers pobles incineradors: Fase mailhaciana I-Agullana I (cronologia absoluta: 850 al 700 a. C.).

G) El dipòsit de Ripoll es produí abans del 850, datació que marca la separació entre el Bronze Final IIIa i IIIb:

H) Els punts F i G queden representats en la gràfica (2) sobre la cronologia relativa dels objectes del dipòsit de Ripoll. A més d'aquelles deduccions que fixen la data de realització del dipòsit, hi observem:

1. No tots els objectes apareixen en la mateixa època, ni tampoc tenen la mateixa duració de desenvolupament.

2. Alguns d'ells han perdut la seva funcionalitat en el moment de la formació del dipòsit, per tant han estat conservats o trobats en el moment de la circulació.

3. La data del dipòsit, 850 abans de la nostra era, és la més pròxima que podem donar (segons la gràfica n.º 2), perquè cap dels objectes trobats és característic d'aquesta època. Cal tenir en compte que és una troballa tancada perquè tots els objectes estaven enterrats.

4. En comparar els dipòsits de França, com el de Rieu-Sec (Cazouls-Hérault) i el de Launac (Hérault), ambdós amb influències palafítics i mediterrànies, el dipòsit de Ripoll es troba en mig d'entre ells i no té precisament aquelles influències.

I) I finalment, el temps adequat en que el dipòsit de Ripoll tingués una raó d'existir, coincideix amb l'arribada dels pobles dels Camps d'Urnes a Catalunya, la qual coneix per primera vegada una Edat del Bronze ben definida i aconsegueix, malgrat les seves diversitats locals, la unificació de tot el territori català.

ENRIQUETA PONS I BRUN

Arqueòloga del Servei Tècnic d'Investigacions
Arqueològiques de la Diputació de Girona.